

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

УДК 343.13

Н.В. Грищенкокандидат юридичних наук, експерт сектору з техніко-криміналістичного забезпечення роботи
Волноваського райвідділу НДЕКЦ при ГУ МВС України в Донецькій області

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджено проблемні питання використання нетрадиційних засобів отримання невербальної інформації від людей у кримінально-процесуальній діяльності. Визначено основні напрями, принципи та умови застосування поліграфа під час допиту підозрюваного. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення правового й організаційно-тактичного регулювання зазначеної проблематики.

Ключові слова: слідчий, підозрюваний, допит, поліграф, організація й тактика застосування.

I. Вступ

Потреба в підвищенні ефективності контролю за психофізіологічними реакціями допитуваних на відповідні подразники виникла ще в глибокій давнині. Для цього застосовували спеціальні прийоми та засоби. Наприклад, у Китаї підозрюваному пропонували при допиті жувати рис: якщо рис залишається сухим, то допитуваний винен; припинення слиновиділення пояснювали нервовою напругою підозрюваного. В Індії ознакою нещирих свідчень підозрюваного вважали рух великого пальця на нозі. Застосовували й інший засіб, заснований на забобонах індусів: підозрюваному пропонували увійти до приміщення та взяти за хвіст "священного" віслюка. Хвіст віслюка попередньо притрушували сажею. Якщо винен – то віслюк від дотику до хвоста закричить. Людину вважали винною, якщо вона виходила з приміщення з чистими руками. Відсутність слідів сажі на руках пояснювали тим, що підозрюваний, побоюючись видати себе, не торкався хвоста тварини.

Історія розвитку науки й техніки знає чимало спроб вирішення зазначеної проблеми різними методами, зокрема за допомогою спеціального приладу, відомого під назвою лай-детектора або поліграфа.

II. Постановка завдання

Метою статті є аналіз досвіду зарубіжних країн та вітчизняної історії застосування поліграфа й визначення деяких напрямів їх імplementування (трансформування) у сучасні реалії кримінально-процесуальної діяльності.

III. Результати

У США видано чимало спеціальних посібників із методики застосування поліграфа.

У деяких з них зазначено, що часто сама атмосфера випробувань на поліграфі спонукає підозрюваних до визнання своєї провини. У зарубіжній криміналістичній літературі періодично публікують звіти про результати застосування поліграфа. В одному з них, складеному співробітниками Чиказької поліцейської лабораторії, розповідається про 809 випадків застосування поліграфа. Описано деякі симптоми поведінки осіб, допитаних за допомогою лай-детектора.

Автори зазначають: винні, як правило, не зацікавлені в дослідженні із застосуванням приладів. Вони часто намагаються відтягнути день дослідження. Якщо ж перебувають на волі, намагаються не з'явитися в призначений день. Під час дослідження виявляють нервозність, занепокоєння. Це виражається в типових ознаках: людина має озлоблений вигляд, постійно рухається, іноді поводить себе зухвало, не дивиться в очі, часто зітхає або позіхає, часом виявляє надмірну ввічливість. Часто винні намагаються навмисно змінити реакції: рухають пальцями, напружують м'язи, кашляють, чихають, зітхають, нерівномірно дихають, забагато розмовляють. Невинні особи зазвичай вітають можливість застосування лай-детектора, іноді самі просять про це.

Узагальнюючи результати цих досліджень, ще в 1957 р. Міністерство юстиції США зазначало, що позитивні результати застосування поліграфа зафіксовані в 92% вивчених випадків [1, с. 174].

Погляди вітчизняних криміналістів та процесуалістів радянської доби щодо допустимості застосування поліграфа при розслідуванні кардинально розділилися.

Одна позиція зводилася до принципової недопустимості використання подібної тех-

ніки в кримінально-процесуальних цілях як такої, що є проявом “реакційної сутності буржуазної криміналістики” й використовується для фальсифікації судових доказів [2].

Згідно з іншим поглядом, застосування названого технічного засобу в принципі допустимо, однак за неодмінного дотримання двох умов: а) запис реакції допитуваного з його письмової згоди; б) надання матеріалом запису лише оперативного й у жодному разі не доказового значення [3].

У наш час, коли завдяки науково-технічному прогресу поліграфні прилади значно вдосконалені, серійно виготовляються різні моделі комп'ютерного поліграфа, усякі сумніви стосовно наукової обґрунтованості методу, що розглядається, повинні відпасти.

За даними МВС Російської Федерації, опублікованими в засобах масової інформації, на початок 1997 р., точність показників сучасних поліграфів становить не менше ніж 96%; вона цілком порівнянна з точністю результатів різних традиційних видів криміналістичної експертизи, багатьох інших судових експертиз.

Це ставить перевірку на поліграфі в ряд достатньо надійних, науково обґрунтованих методів. Створена науково-технічна основа для заключного переведення проблеми поліграфа зі сфери дискусії на тему про принцип допустимість його застосування в поле адекватної правової регламентації. І, певна річ, необхідно вести роботу з підготовки ефективних методик перевірки і використання їх результатів під час розслідування злочинів.

Поліграф є, по суті, різновидом діагностичної апаратури, що реєструє зміни психофізіологічних реакцій людини у відповідь на певні (заздалегідь упорядковані у відповідну систему-методику) психологічні подразники (стимули).

Так, за допомогою поліграфа можна фіксувати зміну динаміки таких характеристик допитуваного, як кров'яний тиск, подих, пульс, електричний опір шкіри (шкіро-гальванічна реакція), наповнення периферійних кров'яних судин, рухові реакції тощо.

Методику перевірки на поліграфі відпрацьовували багато років, вона полягає в тому, що допитуваний зазнає впливу зонduючих (стимулюючих) сигналів у вигляді запитань, інших мовних фраз або окремих слів, чисел, пред'явлених предметів, фотознімків, малюнків, кіно- або відеозображення, географічних карт, схем тощо з одночасною реєстрацією змін її психофізіологічних реакцій. Використовувані сигнали являють собою компоненти досліджуваних тестів. При діалоговій перевірці – це питання, при демонстраційній – те, що пред'являється допитуваній особі в мовній або художній формі.

Зонduючі сигнали поділяють на дві основні групи: а) нейтральні, тобто не пов'язані з обставинами справи; б) критичні, які пов'язані

з обставинами справи, особі, що не поінформована, вони видаються несуттєвими, а поінформованій особі або особі, яка приховує свою обізнаність, дуже насторожують.

Під час перевірки самописець приладу зображує у вигляді кривих ліній динаміку зазначених вище характеристик допитуваного. Ці лінії в сукупності утворюють поліграму. При нейтральних сигналах відповідні ділянки поліграми мають незначну кривизну.

Критичний компонент тесту мимоволі сприймається особою, поінформованою про обставину, що перевіряється, як сильний подразник: сповільнюється пульс з подальшим зростанням частоти серцевих скорочень, що підвищують або знижують кров'яний тиск, посилюють частоту або глибину подиху, підвищують шкіро-гальванічну реакцію, змінюють наповнення периферійних кров'яних судин. Самописець приладу відображає у вигляді підвищених вершин на кривих поліграми, що відповідають критичним реакціям.

При діалоговій формі перевірки допитуваному спочатку ставлять нейтральні запитання. Наприклад, про його біографічні дані, коло інтересів, захоплення, прочитані книги, зв'язки та відносини, що не мають стосунку до розслідуваного злочину. Серед нейтральних запитань раптом ставиться критичне. Воно може безпосередньо стосуватися ворожих відносин з потерпілим, спільного проведення часу з ним напередодні злочину, реалізації речей, що належали потерпілому, після крадіжки, або причини раптового переїзду на нове місце проживання, перебування на місці злочину під час його вчинення тощо.

Численні можливості надає демонстраційна форма перевірки на поліграфі. Таким шляхом достатньо кваліфікований випробувач може установити багато обставин розслідуваного злочину. Наприклад, підозрюваний категорично заперечує факт присутності коли-небудь там, де було вчинено вбивство. Але в процесі перевірки на поліграфі йому по черзі пред'являються мовні позначення або фотознімки різних місць, у тому числі місця злочину. Як правило, причетний до вбивства виявляє критичну реакцію на зображення місця злочину при нейтральних реакціях на інші зображення.

У разі неясності мотиву злочину (під час перераховування можливих мотивів) критична реакція здатна вказати на справжній мотив.

У разі необхідності встановлення місця приховування трупа або цінностей, взятих у потерпілого, використовують різні тести, що пред'являються від загального до окремого. Наприклад, спочатку визначається тип місця (відкрита місцевість або приміщення), його вид (поле, ліс, яр, ріка, озеро; приміщення житлове, службове, допоміжне, сарай, комора), а потім різновид, що стосується пев-

них орієнтирів (біля порога, біля копи сіна; у льосі, на горищі тощо).

У літературі наявна пропозиція здійснити перевірку на поліграфі в межах допиту підозрюваного [4, с. 43–47]. Навряд чи цю пропозицію можна вважати вдалою: оператор поліграфа, що бере участь у слідчій дії на правах спеціаліста, не може робити висновків про результати проведеної перевірки.

Документи, якими оформляється будь-яка слідча дія, повинні обмежитися фіксацією виявлених фактичних даних, не допускаючи їх інтерпретації. Але без розшифровки поліграма, що буде додана до протоколу допиту, є цілком даремною; роблячи ж відповідний висновок, оператор поліграфа виконує, по суті, функції судового експерта, але в процесі не експертизи, а слідчої дії.

Оскільки перевірка на поліграфі потребує застосування спеціальних знань та проведення відповідних досліджень, то є всі підстави говорити про те, що в цьому разі наявні всі ознаки процесуальної дії, що має назву експертиза. Напрошується аналогія з процедурою одорологічного дослідження.

Так, спочатку слідча практика йшла шляхом ідентифікації людини за запахом за допомогою спеціально підготовленої собаки в межах оперативного заходу зі складенням спеціальної довідки про результати одорологічної вибірки.

Учені-криміналісти та процесуалісти дискутували про провадження такої вибірки у формі слідчої дії – особливого виду пред'явлення для впізнання. Але оскільки цей захід потребує спеціально обладнаного приміщення, застосування особою (кінологом) особливої методики, лабораторних технічних приладів, було визнано найбільш доцільним здійснити одорологічні вибірки у формі експертиз.

Практика їх провадження (наприклад, в одорологічній лабораторії відділу біологічних досліджень експертно-криміналістичного центру МВС РФ) підтвердила правильність такого рішення. Але якщо припустима експертиза, заснована на сприйнятті ознак досліджуваного об'єкта своєрідним біодете-

ктором – твариною, вона тим більше виправдана стосовно сприйняття та оцінювання відповідних ознак оператором поліграфа.

IV. Висновки

Видається, що психічно-фізіологічна експертиза з перевірки на поліграфі із часом посяде своє місце серед інших судових експертиз. Процедура її призначення не містить ніяких труднощів. Звичайно, таке призначення потребує попереднього отримання згоди кандидата на перевірку, що можна було б фіксувати в протоколі ознайомлення відповідної особи з постановою про призначення експертизи.

Список використаної літератури

1. Митричев В. Полиграф, как средство получения ориентирующей криминалистической информации / В. Митричев, К. Холодный // Записки криминалистов / [под ред. В.А. Образцова]. – 1993. – Вып. 1. – С. 174.
2. Розенблит С.Я. Криминалистика капиталистических стран / С.Я. Розенблит // Советская криминалистика на службе следствия. – 1956. – Вып. 8.
3. Матричев С.П. Теоретические основы криминалистики. Введение в науку / С.П. Матричев. – М., 1965. – С. 88–90.
4. Алексеев Н.С. История развития и современное состояние криминалистики / Н.С. Алексеев // Криминалистика. – Л., 1975. – С. 34–38.
5. Элькинд П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П.С. Элькинд. – Л., 1975. – С. 134–135.
6. Злобин Г.А. Проблемы полиграфа / Г.А. Злобин, С.А. Яни // Труды ВНИИ. – 1976. – Вып. 6. – С. 129–135.
7. Васильев А.Н. Следственная тактика / А.Н. Васильев. – М., 1976. – С. 126.
8. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей / А.Р. Ратинов. – М.: Юрлитинформ, – 2001. – С. 214.
9. Комиссаров В. Использование полиграфа в борьбе с преступностью / В. Комиссаров // Законность. – 1995. – № 11. – С. 43–47.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2014.

Грищенко Н.В. К проблеме использования полиграфа в современных условиях

В статье исследуются проблемные вопросы использования нетрадиционных способов получения невербальной информации от людей в уголовно-процессуальной деятельности. Определяются основные направления, принципы и условия применения полиграфа во время допроса подозреваемого. Обосновываются предложения по совершенствованию правового и организационно-тактического регулирования указанной проблематики.

Ключевые слова: *следователь, подозреваемый, допрос, полиграф, организация и тактика применения.*

Grishchenko N. On the problem of the use of the polygraph in modern conditions

Need to improve the effectiveness of controls on psychophysiological responses to relevant stimuli interrogation occurred in antiquity. Throughout the history of science and technology made repeated

attempts to solve this problem, various methods including-using a special device known as "lai-detector" or "polygraph".

The aim of the article is to analyze the experience of foreign countries and domestic history of polygraph on which outline some directions for their implementirovaniya (transformation) in the modern realities of criminal-procedural activities.

The article examines the problematic issues of the use of unconventional methods of producing non-verbal information from people.

Studied the experience of the polygraph in the U.S. where a lot of special allowances issued by the method of its application. In particular, reports on the results analyzed 809 cases of Chicago police officers polygraph laboratory. Summarizes the main symptoms of the conduct of persons interrogated using lai-detector. Noted that the positive results of the polygraph recorded in 92% of cases studied.

We considered two polar points of view of domestic and forensic protsessualistov Soviet era on the admissibility of polygraph when investigating crimes.

One view is to the concept of non-use. Another, which the author partially agrees on its admissibility subject always to the following two conditions: record reactions interrogated with his written consent, make materials appointment only operational importance.

Further stated that the polygraph is in fact a kind of diagnostic equipment, recording changes in psychophysiological reactions, in response to certain (pre-ordered in the appropriate system-technique) psychological stimuli (incentives). With the help of which you can capture the changing dynamics of such characteristics interrogated, such as blood pressure, respiration, heart rate, galvanic skin resistance (GSR), the filling of the peripheral blood vessels, motor responses, and so on.

It is proposed to conduct a polygraph test in the form of rules and special psycho-physiological judicial ekspertizy.

Key words: investigator, the suspect, the questioning, the polygraph, organization and tactics of the application.